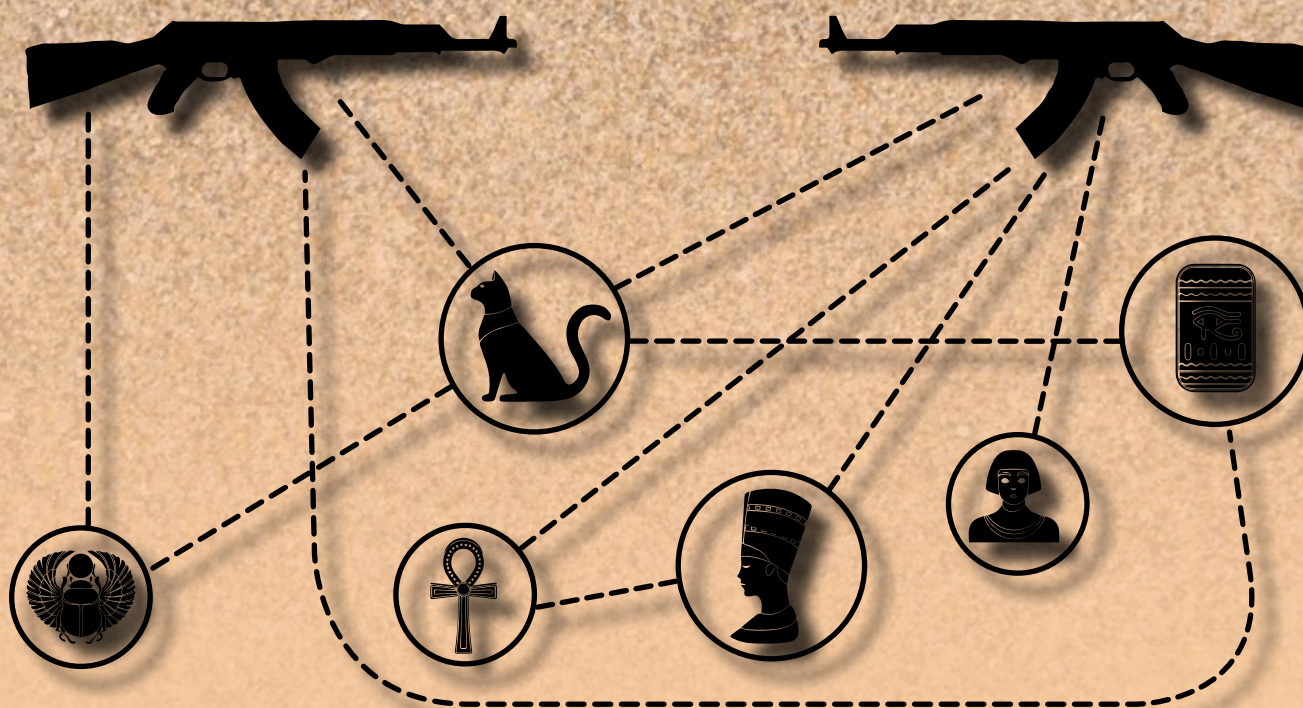

Fegyveres konfliktusok és az illegális műkincs-kereskedelem

VIRÁG JUDIT KATA

9

A kulturális javakkal való illegális kereskedelem korántsem pusztán külön törvényszegők hóbortja vagy fehérgalléros bűnözés. Az alkalmi lopásoktól a szervezett bűnözésig terjedő skálán mozog, és az illegális fegyver- és droggereskedelem mögött a feketepiac 3. legjövedelmezőbb ága. A globalizáció előrehaladtával és a technológia fejlődésével egyre inkább nemzetközi és az online térben terjedő jelenségről kell beszélnünk. A *Wall Street Journal* 2017-es kutatása szerint naponta több mint 100.000 régiség kerül eladásra online, és ezek 80%-a lopott vagy hamis. Sok esetben a *social media* felületei, de különböző üzenetküldő applikációk is csatornaként szolgálnak, ami a bűnüldöző szervek számára szinte lekövethetetlenné teszi a folyamatot.

A Forum Romanumon álló Titus-díadalív a jeruzsálemi Nagytemplom kincseivel vonuló római katonákkal

Miért a műtárgy? Mert értékálló (sőt, idővel jellemzően növekszik az értéke), és általában könnyen szállítható, elrejtethető. A jelenség nemzetközivé válása során kialakultak jellemzően cél- és tranzitországok. Ráadásul az illegális műkinccs-kereskedelem a szervezett bűnözés más ágaival is szervesen összekapcsolódik, nem ritkán terror-szervezetek finanszírozását biztosítja, visszaszorításához így elengedhetetlen a nemzetközi összefogás.

A régészeti lelőhelyek különleges helyzete

Sajnos gyakorta épp a régészeti ásatások jelentik a fosztogatók legvédtelenebb célpontjait. Ezek ugyanis többnyire a városközpontoktól távol eső, nehezen megközelíthető helyeken, így a legtöbb biztonsági és rendőri egység látókörén kívül találhatók. Védelmüket az ásatásokra kirendelt őrök ugyan garantálhatnák, azonban konfliktusok esetén a fegyveres erők átcsoportosítása okán ezek a területek védelem nélkül maradnak. Az úgynevezett passzív biztonsági berendezések (pl. elkerített, biztonságosan lezárható, riasztóval felszerelt raktárhelyiségek) elégtelenek, a leletanyagok megszerzése az elkövetők számára sokszor szinte gyerekjáték. A folyamatban lévő feltárások leletanyagának dokumentációja ráadásul gyakorta még nem teljes (pl. a tárgyak nem rendelkeznek egyedi azonosító vagy leltári számmal), így eltűnésük esetén a műtárgyak – a széles körben ismert daraboktól eltekintve – nagy eséllyel beazonosíthatatlanok lesznek.

A szakemberek által folytatott legális ásatások kifosztása mellett igen gyakoriak az engedély nélkül és legtöbbször nem szakemberek által végzett illegális

ásatások is, melyek során gyakorta megsemmisítik a műtárgy történeti kontextusát, esetenként értelmezhetetlenné téve a leletgyűttest is.

A műkinccsek nemzetközi forgalmát szabályozó egyezmények közül mindenképpen meg kell említenünk a vonatkozó UNESCO- és UNIDROIT Egyezményeket. Míg az 1970-es UNESCO Egyezmény a kulturális javak illegális behozatalának, kivitelének és tulajdonátruházásának megtiltásához és megakadályozásához szükséges intézkedésekről hangsúlyozza az egyes államok felelősségét, rendelkezik a restitúciós eljárásokról, és sürgeti a nemzetközi összefogást, addig az 1995-ös UNIDROIT Egyezmény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról két időkorlátot is felállít (a tudomásszerzéstől számított három év és a lopástól számított ötven év) az eljárás elindítására, rendelkezik a kártérítések rendszeréről, és kitér a régészeti ásatások helyzetére is.

Az UNESCO által 1956-ban kiadott ajánlásgyűjtemény (*Recommendation on International Principles applicable to Archaeological Excavations*) gyakorlati szabályokat és tanácsokat tartalmaz az ásatások hatékony védelmének kialakítása céljából, és standardokat állít fel a helyes dokumentációs eljárásokra nézve. Hangsúlyozza a múzeumok felelősségét a műtárgyak eredetének ellenőrzése során, valamint szorgalmazza ezek szoros együttműködését a hatóságokkal és a régészeti ásatásban résztvevőkkel.

Fegyveres konfliktusok és a politikai instabilitás alatti fokozott veszélyeztetettség

A gazdag kulturális örökséggel rendelkező térségekben dúló fegyveres konfliktussal együtt jár az adott területhez köthető kulturális javak megnövekedett arányban történő megjeleneése is a feketepiacon. Háborúk alatt zajló fosztogatásokra már a legrégebbi történelmi korból is számos tragikus példa akad Nagy Sándor hódító hadjárataitól, a rómaiak jeruzsálemi bevonulásáig.

A II. világháború során a náci német vezetés „a művészet elárjásítása” céljával sajátította ki magángyűjtők műtárgyait, többek között azért, hogy az „elfajzottnak” titulált avantgard alkotásokat önhatalmúlag valós vagy vélt német gyökerekkel rendelkező műtárgyakra cseréljék, vagy egyszerűen máglyán elégessék, de az ideológiamentes fosztogatás sem állt távol tőlük. A szovjet vezetés a megszállt területekről általában mindent vitt, ami mozgatható volt, s főként a német és a németekkel szövetséges területekre már hosszú listákkal érkeztek, például Hamburg vagy Lipcse esetében képzett művészettörténészek segítettek a fosztogatás megszervezésében.

A Vörös Khmerek rémuralma Kambodzsa örökségét pusztította és herdálta el. A '90-es évek elején Jugoszlávia régiségkereskedései voltak tele eltulajdonított műtárgyakkal, de hasonló sorsa jutott Srí Lanka öröksége is az évtized végén a Tamil Ílam Felszaba-

dító Tigrisei nevű terrrorszervezet tevékenysége nyomán, és a történelem viharai nem kímélték Afganisztán vagy Libanon kincseit sem, s a felsorolást sajnos még hosszan folytathatnánk.

A fentiek miatt külön figyelmet érdemelnek az olyan, az emberiség történetének fontos emlékeiben kivételesen gazdag, de egyúttal szinte állandó konfliktusokkal sújtott térségek, mint a Közel-Kelet.

A bagdadi Nemzeti Múzeumnak az iraki háború elején, 2003-ban történt kifosztása, valamint az ott végbevitt pusztítás az utóbbi évtizedek egyik legsúlyosabb vandalizmusa. A kb. 15.000 eltulajdonított műtárgyból csupán 7000 került elő az évek során, az eltűnt műtárgyak között több ezer éves világhírű kincsek vannak, mint az Ur városából származó, kacsát formázó fekete kőből készült súly Kr. e. 2070-ből, vagy az ugyancsak Urban talált arany-lapis edény. A múzeum pecséthenger-gyűjteménye különösen jelentős kárt szenvedett (több mint 5000 eltűnt darabból csupán a fele került vissza), mivel ezek könnyen mozdítható, kis méretű tárgyak. A múzeumból továbbra is hiányoznak olyan darabok is, amelyek felismerhetőségük okán a feketepiacon lényegében értékesíthetetlenek, valószínűleg ezeket megrendelésre tulajdonították el, ugyanakkor előfordult az is, hogy az elkövetők hozzáértés híján csak másolatokat vittek el az eredeti darabok helyett. A hiányzó tárgyak felderítését nagyban segíti az INTERPOL, illetve a Chicago University nyilvántartása. Nem egy esetben az iraki vagy amerikai hatóságokat a nyomok arra a felismerésre vezették, hogy a lopott műtárgyak szervezett értékesítéséből befolyt összeggel az elkövetők terrorista csoportok tevékenységét finanszírozták.

Az iraki Nemzeti Múzeum mellett más gyűjteményeket (pl. a bagdadi muzulmán könyvtárat vagy a moszuli múzeumot), valamint több régészeti lelőhelyeket is komoly veszteség ért, és sajnos bőven van az esetből levonható tanulság is. Szinte egyáltalán nem kaptak figyelmet azok a szakértői jelentések, amelyek Irak megszállását megelőzően kérték az amerikai és

Az 1954-es Hágai Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről, valamint annak I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyve, illetve a hozzá tartozó irányelvek alapelveket fektetnek ugyan le a fegyveres konfliktus esetére vonatkozóan, azonban a nemzetközi közösségen belül széles körben aláírt egyezmény tartalma jelentős kompromisszumok eredménye volt, néhol rugalmasan értelmezhető fogalmakkal (pl. „elkerülhetetlen katonai szükségszerűség”)

brit vezetéstől a kulturális örökség megfelelő védelmének biztosítását, félve a támadást követő káosztól. Az UNESCO által javasolt úgynevezett *heritage police* („örökségrendőrség”) felállítására is csak elégtelen létszámmal és felszereléssel került sor.

Egyiptomban a 2011 elején megkezdődött, új elnökválasztást eredményező felkelés során tolvajok célpontjává vált a kairói Egyiptomi Múzeum, valamint több régészeti ásatás leletanyaga is. A hatóságok, múzeumok és műgyűjtők együttműködésének köszönhetően azonban az utóbbi években szerencsére több esetben is megkerültek elveszettnek hitt egyiptomi tárgyak. 2019 februárjában az illetékes kerületi ügyészi hivatal például lefoglalta a new yorki Metropolitan Museum of Art (Met) gyűjteményében található egyiptomi aranszarkofágot. Nedjemankh szarkofágját 2011-ben csempészték ki az elkövetők Egyiptom Minja régiójából, majd onnan az Egyesült Arab Emírségeken keresztül Németországba került, ahol restaurálták azt, majd egy

A Kr. e. 1. században élt Herisef-pap, Nedjemankh aranszarkofágja, 2019. szeptember 25-én, New Yorkban, az Egyiptomba történő visszazállítás előtt

párizsi műkereskedőtől 2017-ben vette meg 4 millió dollárért a New York-i múzeum. A műtárgy valós eredettörténetét leplező, hamisított provenienciadokumentumok (a műtárgy eredettörténete) alapján abban a hiszemben döntöttek a megvásárlás mellett, hogy a szarkofág 1971-es hivatalos kiviteli engedéllyel rendelkezik. A Met együttműködött a hatóságokkal, és miután bizonyítást nyert, hogy a műtárgy lopott, visszaadták azt Egyiptomnak, a finom kidolgozású koporsó pedig a jövőben Kairóban, az Egyiptomi Civilizáció Nemzeti Múzeumában lesz megtekinthető. A manhattani kerületi ügyész, Cyrus Vance szerint a vizsgálat egyelőre arra utal, hogy ez az eset csupán egy abból a több százból, amely ugyanannak az illegális műkincs-kereskedelmet folytató nemzetközi körnek a tevékenységéhez köthető.

Az utóbbi években Irakhoz hasonlóan Szíriát is nagyban sújtotta az ISIS, azaz az Iszlám Állam vandallizmusa, valamint a kulturális örökség sérelmére elkövetett szervezett és alkalmi bűnözés. Az Iszlám Államnak a világ kulturális öröksége elleni leghírhedtebb akciója talán az antik kereskedőváros, Palmyra lerombolása és azóta is zajló kifosztása volt. A térségből illegálisan kivitt kulturális javak útja gyakran Libanon és Törökországon át visz, ezt követően pedig gyakori állomás Bazel, Zurich vagy Genf, esetleg Németország, ahonnan már új papírokkal kerülnek a tárgyak Londonba vagy Párizsba. A Palmyrában elkövetett rombolás képei bejárták a világot, de ez sem volt akadály annak, hogy a térségből érkező műtár-

gyak elárasszák a műkincspiacot, megjelenve online felületektől a londoni régiségkereskedőkön át az aukciósházakig szinte mindenhol.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa a jelenségre válaszul hozta meg 2015-ben az Irakból és Szíriából (Irakból az 1990 után, Szíriából pedig a 2011 után kihozott tárgyra vonatkoztatva), majd a 2017-ben általában a konfliktusok sújtotta területekről származó műtárgyakkal való kereskedelmet tiltó határozatait. A fentiek végrehajtásában elért valós eredményekhez a hatóságok összehangolt munkája mellett elengedhetetlen a műtárgy-kereskedelem résztvevőinek naprakész tájékozottsága, az adásvételek során a műtárgy provenienciájának teljes körű ellenőrzése, a lopott műtárgyakat tartalmazó nyilvántartások frissítése és használata, valamint az egyes országok és intézmények egymással való folyamatos kommunikációja.

Az illegális műkincs-kereskedelemmel szembeni küzdelem csak akkor vezethet valóban eredményre, ha a műkincspiac résztvevői legalább annyira látják közös múltunk és kultúránk egy-egy megőrzendő darabkáját hordozó értéknek a műtárgyat, mint lehetséges meggazdagodásuk forrásának.

Az illegális műkincs-kereskedelem elleni harcban számos nemzetközi és nemzeti ügynökség élén jár: az INTERPOL – Stolen Works of Art, a Commission for Looted Art in Europe, a Museum Security Network, a Carabinieri (Olaszország), a Scotland Yard (Egyesült Királyság), az FBI – Art Theft Program (USA).

Néhány szoborfej, melyek mára visszakerültek az iraki Nemzeti Múzeumba, de az elrabolt leletek nagyobb része továbbra sincs meg